

دانشگاه مازندران

دانشکده ی علوم انسانی و اجتماعی

پایان نامه ی مقطع کارشناسی ارشد در رشته ی زبان و ادبیات فارسی

موضوع :

تحلیل زبان شناختی اشعار پروین اعتصامی

استاد راهنما :

دکتر قدسیه رضوانیان

استاد مشاور :

دکتر غلامرضا پیروز

نام دانشجو :

زهرا سالاریان

تیر ماه ۱۳۸۸

پیر اللہ محمد

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۳	فصل اول - کلیات
۴	۱-۱- تعریف مسئله
۹	۱-۲- پژوهش های علمی انجام شده ی قبلی
۱۱	فصل دوم - مبانی نظری پژوهش
۱۲	۱-۲- یونان
۱۳	۲-۱-۱- روایان
۱۳	۲-۱-۲- شاخه های زبان شناسی در یونان
۱۴	۲-۱-۳- صرف و نحو
۱۵	۲-۱-۴- فن شعر در دوره ی باستان
۱۶	۲-۲- زبان شناسی در روم
۱۶	۲-۲-۱- وارون
۱۷	۲-۲-۲- پریسکیانوس
۱۸	۲-۲-۳- فن شعر در روم
۱۹	۲-۳- قرون وسطا
۲۱	۲-۳-۱- دلالت و اطلاق
۲۱	۲-۳-۲- صرف و نحو
۲۲	۲-۳-۳- فن شعر در قرون وسطا
۲۳	۲-۴- عصر نوزایی
۲۴	۲-۴-۱- جان لاک
۲۵	۲-۴-۲- جرج بارکلی
۲۶	۲-۴-۳- فن شعر
۲۷	۲-۵- فردینان دو سوسور
۲۹	۲-۵-۱- ارزیابی زبان
۳۲	۲-۶- پدیدارشناسی
۳۳	۲-۷- رومن یاکوبسن

۴۰ فصل سوم - شعرهای برگزیده از دیوان
۴۱ ۱-۳ - دو محضر
۴۵ ۲-۳ - بلبل و مور
۴۹ ۳-۳ - دریای نور
۵۲ ۴-۳ - دزد و قاضی
۵۴ ۵-۳ - شوق برابری
۵۶ ۶-۳ - شکنج روح
۵۹ ۷-۳ - تیروکمان
۶۱ ۸-۳ - رفوی وقت
۶۳ ۹-۳ - دیده و دل
۶۵ ۱۰-۳ - گره گشای
۶۸ ۱۱-۳ - معمار نادان
۷۱ ۱۲-۳ - گنج درویش
۷۶ ۱۳-۳ - طفل یتیم
۷۸ ۱۴-۳ - گوهر اشک
۸۰ ۱۵-۳ - خوان کرم
۸۳ فصل چهارم - تحلیل زبان شناختی شعرهای برگزیده
۸۴ ۱-۴ - دو محضر
۸۴ ۱-۱-۴ - آواشناسی شعر دو محضر
۸۷ ۲-۱-۴ - توصیف دستوری
۹۳ ۳-۱-۴ - ویژگی های دستوری
۹۶ ۴-۱-۴ - عنصر غالب
۹۸ ۲-۴ - بررسی زبان شعر بلبل و مور
۱۰۱ ۱-۲-۴ - واژه های غالب از نظر ساخت واژه
۱۰۲ ۲-۲-۴ - باستان گرایی
۱۰۴ ۳-۲-۴ - متن بودگی
۱۰۷ ۳-۴ - دریای نور
۱۰۷ ۱-۳-۴ - انواع دلالت

۱۰۹ ۴-۳-۲- دلالت در شعر
۱۱۰ ۴-۳-۳- کنش های گفتاری
۱۱۲ ۴-۳-۴- ایزوتوپی
۱۱۳ ۴-۳-۵- توصیف دستوری
۱۱۵ ۴-۴- دزد و قاضی
۱۱۵ ۴-۴-۱- توصیف دستوری
۱۱۶ ۴-۴-۲- کنش های گفتاری
۱۱۷ ۴-۴-۳- ایزوتوپی
۱۱۸ ۴-۵- شوق برابری
۱۱۸ ۴-۵-۱- صنعت های بلاغی
۱۱۹ ۴-۵-۲- ایزوتوپی
۱۲۱ ۴-۵-۳- متن بودگی
۱۲۲ ۴-۶- شکنج روح
۱۲۳ ۴-۶-۱- توصیف دستوری
۱۲۳ ۴-۶-۲- تکرار
۱۲۵ ۴-۶-۳- جانشین سازی
۱۲۶ ۴-۶-۴- موسیقی
۱۲۷ ۴-۷- تیر و کمان
۱۳۰ ۴-۸- رفوی وقت
۱۳۰ ۴-۸-۱- ایزوتوپی
۱۳۲ ۴-۸-۲- توصیف دستوری
۱۳۵ ۴-۹- دیده و دل
۱۳۵ ۴-۹-۱- مترادف و تقابل
۱۳۶ ۴-۹-۲- متن بودگی
۱۳۷ ۴-۹-۳- توصیف دستوری
۱۳۸ ۴-۹-۴- نحو کهن
۱۳۹ ۴-۱۰- گره گشایی
۱۳۹ ۴-۱۰-۱- ایزوتوپی
۱۴۱ ۴-۱۰-۲- نحو کهن در شعر
۱۴۲ ۴-۱۰-۳- توصیف دستوری

۱۴۳	۴-۱۱- معمار نادان
۱۴۳	۴-۱۱-۱- بررسی واژگانی
۱۴۴	۴-۱۱-۲- توصیف دستوری
۱۴۸	۴-۱۲- گنج درویش
۱۴۸	۴-۱۲-۱- توصیف دستوری
۱۴۹	۴-۱۲-۲- ایزوتوبی
۱۵۳	۴-۱۳- طفل یتیم
۱۵۳	۴-۱۳-۱- بررسی واژگانی
۱۵۴	۴-۱۳-۲- نحو کهن
۱۵۶	۴-۱۴- گوهر اشک
۱۵۸	۴-۱۵- خوان کرم
۱۵۸	۴-۱۵-۱- توصیف دستوری
۱۵۹	۴-۱۵-۲- متن بودگی
۱۶۱	فصل پنجم - نتیجه گیری
۱۶۲	۵-۱- زبان
۱۶۳	۵-۱-۱- فعل
۱۶۴	۵-۱-۲- تقابل
۱۶۵	۵-۱-۳- عبارت های کنایی
۱۶۵	۵-۱-۴- آشنایی زدایی
۱۶۶	۵-۱-۵- انواع «واو»
۱۶۶	۵-۱-۶- واژگان پر کاربرد
۱۶۷	۵-۲- زبان زنانه و اندیشه
۱۶۸	۵-۳- مناظره
۱۷۱	۵-۴- منشأ اندیشه ی پروین
۱۷۳	۵-۵- زبان انتقادی در شعر پروین
۱۷۵	فهرست منابع و مآخذ
۱۸۰	چکیده ی انگلیسی

چکیده

« زبان » در مفهوم کلی واژه ، اشاره دارد به توانایی سخن گفتن انسان . « زبان عبارت است از مجموعه ای قواعد که به آن دستور (گرامر) می گویند و نیز تعدادی واژه که واژگان زبان را تشکیل می دهد. » (باطنی، ۱۳۷۱: ۷۳)

ساخت و چگونگی تغییر و تحولات مربوط به واژه ، نحو و اجزای جمله و آواشناسی در زبان شناسی بررسی می شود .

رومن یاکوبسن (۱۹۸۲ - ۱۸۹۶) زبان شناس و منتقد مکتب فرمالیسم و ساختارگرایی ، نظریه ی « زبان شعر » را مطرح کرده است . وی ابتدا نظریه ی ارتباط زبان را مطرح و اعتقاد داشته که کارکرد ادبی پیام ، آگاهی به جنبه ی زبان شناسیک پیام است . به عبارت دیگر پیام در شعر ، تحت تأثیر ویژگی زبان قرار دارد و برای یافتن معنا یا معنای پنهان در متن باید از بررسی ویژگی های زبانی آغاز کرد ، همچنین باید حضور و قصد مؤلف را کنار گذاشت .

نظریه یاکوبسن ریشه در بحث هوسرل (فیلسوف پدیدار شناسی) و سوسور (زبان شناس سوئیسی) دارد ، از نظر آنان مفهوم از مصداق جداست ، یاکوبسن نیز متن ادبی را از محیط و شرایط پدید آمدن آن جدا کرده و در داخل متن ادبی بررسی می کند . در واقع روش بررسی زبان شعر ، روش مطالعات زبان شناختی است ، در شعر به بررسی آوایی ، لغوی ، نحوی و وزنی پرداخته می شود .

در این رساله بر اساس تئوری یاکوبسن ، شعرهای پروین اعتصامی مورد تحلیل قرار می گیرند . در فصل اول کلیاتی درباره ی زبان شعر ، مطرح شده و در فصل دوم ، پیشینه ی مطالعات زبان شناختی و شعر بیان شده ، و در فصل سوم داده های تحقیق شامل پانزده شعر آمده است ، در فصل چهارم ، شعرها از نظر نحوی ، واژگانی و معنایی بررسی شده اند و با توجه به این که بخش زیادی از شعرهای پروین را مناظره ها تشکیل می دهند ،

بنابراین مسأله ی گفتگو و ویژگی های آن مطرح است بر این اساس از کنش های گفتاری استفاده شده است. فصل پنجم نتیجه گیری است. بر اساس نتایج به دست آمده اجزای جمله در شعرهای پروین ، جابه جایی زیادی ندارند و در موارد زیادی همانند زبان معیار به کار رفته اند . انواع « و » در شعرها ، طبقه بندی شده از جمله افزایشی ، تقابلی و ... عقل و دین ، محور اصلی بسیاری از شعرها را تشکیل می دهد و معنی های زیادی متناسب با آن شکل گرفته ، عبارت های کنایی ، استعاره ، تمثیل و طباق در شعرها بسیار است . این پژوهش به روش اثباتی و بر مبنای نظریه ی زبان شناختی یاکوبسن صورت می گیرد .

واژه های کلیدی :

زبان ، نحو ، شعر ، دلالت ، کنش های گفتاری ، ایزوتوپی ، پروین اعتصامی .

فصل اول

کلیات

۱-۱- تعریف مسأله:

در سده ی اخیر ، نظریه های ادبی گسترش زیادی داشته اند ؛ با کمک این نظریه ها ، متن ادبی از دیدگاه های مختلفی مورد مطالعه قرار می گیرد و به این ترتیب ، لایه های متفاوتی از آن آشکار می شود . شاخه ای متن را در بافت اجتماعی آن بررسی می کند و شاخه ای دیگر ، متن را نتیجه ی تأثیرات روحی نویسنده و یا شاعر آن می داند .

از جمله نظریه هایی که به بررسی شعر می پردازد ، نظریه بررسی « زبان » است که توسط زبان شناسی به نام « رومن یاکوبسن » مطرح شده و در مکتب فرمالیسم و بعدها در ساختارگرایی توسعه یافته است . بر اساس نظر یاکوبسن و سایر پیروان و هم فکرانش ، متن ادبی را باید در چهارچوب متن بررسی کرد و سپس به عناصر بیرونی پرداخت ، به عبارت دیگر ، نخست باید عناصر تشکیل دهنده را تحلیل کرد . عناصر تشکیل دهنده شامل نحو ، واژه ، وزن و بلاغت آن است . « آنچه ادبیات را از زبان عملی متمایز می کند کیفیت ساخته شده ی آن است . فرمالیست ها شعر را کاربرد ادبی ناب زبان می دانستند : شعر « گفتاری است که در بافت کاملاً آوایی خود سازمان یافته است . » مهم ترین عامل سازنده ی آن ، وزن است . » (مخبر ، ۱۳۷۷ : ۴۸)

یاکوبسن ، نخست به تبیین عملکرد زبان می پردازد و مهم ترین هدف زبان را ایجاد ارتباط می داند که دارای شش جزء است . این شش جزء فرایند ارتباط یعنی گوینده ، مخاطب ، مجرای ارتباطی ، رمز ، پیام و موضوع را که حاصل معنی است ، تعیین کننده ی نقش های شش گانه زبان می داند ، این نقش ها عبارتند از :

۱ - نقش عاطفی : به اعتقاد یاکوبسن در این نقش از زبان ، جهت گیری پیام به سوی گوینده است . این نقش زبان تأثیری از احساس خاص گوینده را به وجود می آورد ، خواه گوینده حقیقتاً آن احساس را داشته باشد و خواه وانمود کند که چنین احساسی دارد .

۲- نقش ترغیبی: در این نقش، جهت‌گیری پیام به سوی مخاطب است. ساخت‌های ندایی یا امری را می‌توان بارزترین نمونه‌های نقش ترغیبی زبان دانست. صدق یا کذب این گونه ساختها قابل سنجش نیست.

۳- نقش ارجاعی: در این نقش، جهت‌گیری پیام به سوی موضوع پیام است. صدق و کذب گفته‌هایی که از نقش ارجاعی برخوردارند از طریق محیط امکان‌پذیر است به این دلیل که جملاتی اخباری به شمار می‌روند.

۴- نقش فرازبانی: به اعتقاد یاکوبسن، هرگاه گوینده یا مخاطب یا هر دو احساس کنند لازم است از مشترک بودن رمزی که استفاده می‌کنند مطمئن شوند، جهت‌گیری پیام به سوی رمز خواهد بود. در چنین شرایطی زبان برای صحبت کردن درباره‌ی خود زبان به کار می‌رود و واژگان مورد استفاده شرح داده می‌شود. از این نقش، به ویژه در فرهنگهای توصیفی استفاده می‌شود.

۵- نقش همدلی: در این نقش، جهت‌گیری پیام به سوی مجرای ارتباطی است. بنا به گفته‌ی یاکوبسن، هدف برخی از پیام‌ها این است که ارتباط برقرار کنند، موجب ادامه‌ی ارتباط شوند یا ارتباط را قطع کنند، برخی دیگر عمدتاً برای حصول اطمینان از عمل کردن مجرای ارتباط است. مانند «الو، صدایم را می‌شنوی؟»

۶- نقش ادبی: در این نقش از زبان، جهت‌گیری پیام به سوی خود پیام است. در این شرط پیام فی نفسه کانون توجه قرار می‌گیرد. به اعتقاد یاکوبسن، پژوهش درباره‌ی این نقش زبان بدون در نظر گرفتن مسائل کلی زبان به ثمر نخواهد رسید و از سوی دیگر بررسی زبان نیز مستلزم بررسی همه جانبه‌ی نقش شعری آن است.

(صفوی، ۱۳۷۳: ۳۴-۳۲)

زبان شعر، یک گونه‌ی زبانی است که از یک ساخت تجربی و معنایی ویژه سخن می‌گوید و صورت آن از معنایش جدایی‌ناپذیر است و اگر آن را به هرگونه‌ی زبانی دیگر برگردانیم (زبان فلسفه، عامیانه و...) و معنای بیت یا غزلی را بخواهیم جدا از صورت آن برسانیم چنین برداشت و تفسیری هرگز نمی‌تواند آن معنای اصلی را آن چنان که در صورت ویژه‌ی آن نهفته است به ما برساند. (آشوری، ۱۳۷۳: ۱۵)

شعر حادثه‌ای است که در زبان روی می‌دهد و در حقیقت گوینده‌ی شعر با شعر خود، عملی در زبان انجام می‌دهد که خواننده میان زبان شعری او و زبان روزمره و عادی تمایزی احساس می‌کند. (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۹: ۳)

در زبان روزمره، کلمات طوری به کار می‌روند که اعتیادی و مرده‌اند و به هیچ روی توجه ما را جلب نمی‌کنند ولی در شعر و ای بسا که با مختصر پس و پیش شدنی، این مردگان زندگی می‌یابند و یک کلمه که در مرکز مصراع قرار می‌گیرد، سبب زندگی تمام کلمات دیگر می‌شود. (شفیعی کدکنی، ۱۳۷۹: ۵)

برای تمایز زبان شعری از غیر شعر، منتقدان ایرانی و خارجی، مواردی را ذکر می‌کنند. در این قسمت نظر شفیعی کدکنی، به عنوان تحلیل‌گر ادبی در ایران و نظر لیچ از نمایندگان مکتب صورت‌گرایی ذکر می‌شود. راه‌های شناخته شده‌ی تمایز زبان یا رستاخیز کلمه‌ها را، در سطوح مختلف آگاهی‌هایی که ممکن است اهل زبان داشته باشند می‌توان به این صورت تقسیم‌بندی کرد:

۱) گروه موسیقایی: مجموعه عواملی که زبان شعر را از زبان روزمره، به اعتبار بخشیدن آهنگ و توازن امتیاز می‌بخشند و در حقیقت از رهگذر نظام موسیقایی، سبب رستاخیز کلمه‌ها و تشخیص واژه‌ها می‌شوند. از قبیل وزن، قافیه، ردیف، جناس و ...

۲) گروه زبان‌شناسیک: مجموعه عواملی که به اعتبار تمایز نفس کلمات، در نظام جمله‌ها می‌تواند موجب تمایز واژه‌ها شوند، از قبیل استعاره، مجاز، آرکائیسیم، ایجاز، حذف، حسامیزی، صفت هنری، ترکیبات زبانی، آشنایی زدایی قاموسی، آشنایی زدایی نحوی، بیان پارادوکسی. (همان)

صورت‌گرایان از میان دو فرایند خودکاری و برجسته‌سازی، فرایند دوم را عامل به وجود آمدن زبان ادب می‌دانند. لیچ پس از طرح فرایند برجسته‌سازی به دو گونه از این فرایند توجه نشان می‌دهد. به اعتقاد وی برجسته‌سازی به دو شکل امکان‌پذیر است. نخست آنکه نسبت به قواعد حاکم بر زبان خودکار انحراف صورت

پذیرد و دوم آنکه قواعدی بر قواعد حاکم بر زبان خودکار افزوده شود. به این ترتیب برجسته‌سازی از طریق دو شیوه‌ی هنجارگریزی و قاعده‌افزایی تجلی خواهد یافت. هنجارگریزی در سطوح واژگان - نحو - آوا - نوشتار - معنا - گویش و سبک ایجاد می‌شود.

قاعده‌افزایی: قاعده‌افزایی برخلاف هنجارگریزی، انحراف از قواعد زبان هنجار نیست، بلکه اعمال قواعدی اضافی بر قواعد زبان هنجار به شمار می‌رود. (صفوی، ۱۳۷۳: ۴۳)

دیدگاه شفیع کدکنی همان است که لیچ با اندک تفاوت به دست می‌دهد. لیچ آنچه را که شفعی کدکنی در چهارچوب گروه موسیقایی مطرح می‌سازد، در مقوله‌ای کلی و تحت عنوان توازن به دست داده و گروه‌زبانی را از طریق انواع هنجارگریزی قابل تبیین می‌داند. لیچ هنگام بحث درباره‌ی هنجارگریزی و قاعده‌افزایی محدودیتی برای این دو قائل می‌شود. از نظر او هنجارگریزی می‌تواند تنها تا بدان حد پیش رود که ایجاد ارتباط مختل نشود و برجسته‌سازی قابل تعبیر باشد. شفعی کدکنی نیز بر این نکته تأکید دارد و معتقد است که هنجارگریزی می‌باید اصل رسانگی را مراعات کند. (صفوی، ۱۳۷۳: ۴۹)

در نظر خوانندگان شعر فارسی در عصر حاضر، شاعری همچون پروین متعلق به جهان شعری و افق ذهنی دیگری می‌نماید. در او شاعری را می‌بینیم که در متن دیرپای شعر کلاسیک فارسی پرورش یافته و در فضای شعری هزارساله‌ی آن جاخوش کرده است. شاید این فکر از خاطرمان هم خطور نکند که در شعر چون او بی‌به جستجوی عناصر جدیدی از اندیشه یا عاطفه یا انگیزه‌ای برای دست یافتن به ابزار بلاغی و شیوه‌های بیانی نوین برخیزیم. نوآوری‌های شاعران دوره‌ی مشروطه، برخلاف شعر نو، در سطح ملموس و محسوس شعر جاری نیست و عمدتاً بدعت‌ها و بدایع از نظر پنهان مانده و در زیر پوششی از یکسانی و هم‌شکلی با شیوه‌های صوری کهن، که وزن و قافیه مهم‌ترین آنهاست از چشمان ما نهان مانده است (کریمی حکاک، ۱۳۷۰: ۳۳۴)

از جمله نوآوری‌های پروین می‌توان به کاربرد ضرب‌المثلها اشاره کرد. پروین در بهره‌گیری از ضرب‌المثل‌ها و شعرهای معروف گذشته استاد است. ماجرای مور و پیل، مور و سلیمان، طوطی و شکر و... عنوان بسیاری از شعرهای اوست. او تکیه کلامها و مثالها را می‌گیرد، باز می‌کند و در همه‌ی ارکان و زوایای شعر گسترش می‌دهد. (ناظر، ۱۳۷۰: ۴۵۱)

تأمل در احوال انسان و گل و گیاه و هر چیز دیگر که در محیط اطراف و زندگانی روزمره وجود دارد و به دریافتهای پر مغز و لطیف نائل آمدن و حاصل تخیلات و تفکرات خویش را به زبان شعر و شیوه‌ای هنرمندانه و پرتأثیر بیان کردن، از ویژگیهای شعر پروین است. (یوسفی، ۱۳۷۰: ۵۳۰)

مناظره و سوال و جواب در ادب فارسی پرسابقه است. پروین در اختیار این شیوه، استقلال اندیشه خود را نشان داده و چون کیفیت برداشت معانی و طرز طرح آنها و نگارگریها و شرح و تحلیلهای او با پیشینیان به کلی متفاوت است، شعرا و ویژگی و اصالتی دارد که از دیگران ممتاز است (یوسفی، ۱۳۷۰: ۵۳۱)

پروین در شعر صنعت و فنونی را به کار گرفته که نحوه‌ی چهره‌پردازی این شاعر را در مناظرات منظوم از شاعران اندرزگوی کهن، همچون ناصر خسرو، نظامی، عطار و دیگران متفاوت می‌کند. آنچه از نظرها پنهان مانده رفتار بدیع این شاعر است در زبان شعر خود با یکی از این حریفان که از راه شیوه‌های مفهوم‌سازی، روشهای بیانی و شگردهای بلاغی و ادبی در شعر جا می‌گیرد. (کریمی حکاک، ۱۳۷۰: ۳۲۴)

از مسائلی که درباره‌ی پروین اعتصامی، مطرح شده؛ مردانه بودن کلام اوست. بسیاری از منتقدین، این نسبت را به او داده‌اند، زرین کوب، او را «زنی مردانه در قلمرو شعر و عرفان» نامیده است. با توجه به بررسی زبان، آیا می‌توان زبان پروین را مردانه دانست؟

موضوع دیگری که در شعر پروین باید مورد توجه و دقت قرار بگیرد، نقش‌های زبان است. احساسات و عواطف در شعر پروین - به عنوان شاعر زن - بسیار گسترده است بنابراین نقش عاطفی از بسامد بالایی برخوردار

است. همچنین پروین در خلال اشعارش به وعظ و نتیجه گیری های اخلاقی می پردازد، پس نقش ترغیبی نیز از بسامد بالایی برخوردار است.

۱-۲- پژوهش های علمی انجام شده قبلی در ارتباط با پایان نامه (به طور مختصر):

کتاب « حکیم بانوی شعر فارسی ، پروین اعتصامی » از شش مقاله تشکیل شده است. نویسندگان ابتدا شرح حال پروین و خانواده اش را بیان کرده اند. حسن احمدی گیوی « نکاتی در قلمرو ابعاد شخصیت و هنر و پیام پروین » ذکر کرده. از جمله فروتنی پروین، پروین و ترجمه های پدر و سپس به سبک شعر پروین اشاره ای داشته، پروین را پیرو ناصر خسرو، سنایی و انوری می داند. اعتقاد دارد که ویژگی های لفظی و معنوی را از سبک خراسانی و شیوایی را از سبک عراقی گرفته است. وی شعر پروین را از نظر زبان بررسی نکرده است. توفیق سبحانی، محمدجعفر یاحقی و فهیمه سیفی نهایندی، در کتاب مذکور مناظره را در شعر فارسی بررسی کرده اند و چند نمونه از مناظرات پروین را بدون تحلیل، بیان کرده اند. میرجلال الدین کزازی، مقاله ای با عنوان « پروین و دهخدا » نوشته است. این مقاله در رد نظر کسانی است که سخن پروین را از دهخدا می دانند. کزازی با مقایسه ی سروده ای کوتاه از پروین و دهخدا، کلام پروین را زنانه می داند.

روح انگیز کراچی، کتابی با عنوان « پروین اعتصامی » نوشته است. وی ضمن شرح حال پروین، علل گسترش فرهنگ اندرزی و مناظره را در ایران بررسی کرده است. وی شعر پروین اعتصامی را با فروغ فرخزاد مقایسه کرده و جدولی از بن مایه های قطعه های پروین ترتیب داده است. سایر ویژگی های بلاغی و زبانی پروین را بررسی نکرده است.

« یادنامه ی پروین اعتصامی »، مجموعه مقاله ای است که اغلب نویسندگان به محتوای سخن پروین پرداخته اند. عده ای پروین را شاعر خلاق می دانند اما ویژگی های شعرش را بررسی نکردند. فقط « احمد کریمی

حکاک» در مقاله‌ای با عنوان «پروین اعتصامی، شاعری نوآور» شعر «جولای خدا»ی پروین را از نظر زبانی

بررسی کرده و نوآوری‌های پروین را در این شعر برشمرده و به سایر اشعار، اشاره‌ای نکرده است.

تاکنون، هیچ نویسنده‌ای به طور مجزا، زبان شعر پروین را تحلیل نکرده است.

حدود پژوهش (در صورت لزوم):

دیوان پروین اعتصامی

اهداف این پژوهش:

۱- بررسی ویژگی‌های زبان پروین اعتصامی

۲- تعیین جایگاه پروین اعتصامی در تحول زبان و محتوای شعر فارسی.

خلاصه مراحل روش پژوهش:

- مطالعه شعر پروین اعتصامی.

- مطالعه نظریه‌های زبان شناختی با تکیه بر نظریه‌ی یاکوبسن

- بررسی واژگانی، زبانی و فرازبانی شعر پروین

- تحلیل نتایج به دست آمده

زمان بندی اجرای پایان نامه:

۱- جمع آوری منابع: یک ماه

۲- پنج ماه مطالعه‌ی دیوان جهت فیش برداری و تجزیه و تحلیل

۳- دو ماه جمع بندی و نگارش پایان نامه

فصل دوم

مبانی نظری پژوهش

از آن جا که نظریه های مختلف زبان با یکدیگر در ارتباط هستند و دیدگاه های یاکوبسن نیز ، ریشه در گذشته و آثار پیشینیان دارد ، به همین دلیل نخست ، سیر تحولات زبان شناسی ، از آغاز که نظریه پردازان یونانی به بحث پرداختند تا امروز ، بررسی می شوند .

۲-۱- یونان

پرسش اصلی که در یونان باستان رواج داشت ، اصل و مبدأ آفرینش بود . طالس ، اصل عالم را آب و آناکسینس « هوا » می دانست . این مسأله درباره ی زبان نیز مطرح شد و فیلسوفان این دوره پاسخ های متفاوتی داده اند . فیلسوفان در پاسخ به این سوال دو دسته هستند : طبیعیان و قراردادیان . پیشوای طبیعیان یا طبیعت مداران (Naturalists) ، افلاطون است . به اعتقاد وی ، آنچه در این عالم وجود دارد حقیقتی دارد که نمونه ی کامل آن است و « مثال » نام دارد . وی در رساله ای به نام کراتیلوس ، که مکالمه ای بین کراتیلوس و هرموگنس است ، از زبان سقراط بیان می کند که اگر زبان قراردادی است ، انسان ها و خدایان واژگان یکسانی به کار می بردند و هیچ تفاوتی بین آنها نبود .

طبیعیان ، نیز اعتقاد دارند که منشأ و معنی واژه ها در لفظ است . به عبارت دیگر ، لفظ ، معنی و منشأ واژه را تعیین می کند . دلیل آنها وجود واژه هایی مانند صدای جانوران و سایر پدیده های طبیعی است و همچنین واژه هایی که معنی را به روشنی بیان می کنند مانند مارماهی ، این فیلسوفان درباره ی واژه هایی که ارتباط بین صورت و معنی مشخص نیست ، اظهار می کنند که شکل تغییر یافته ی واژگانی هستند که بین صورت و معنی ارتباط وجود داشته است .

ارسطو ، فیلسوفی تجربه گرا است و بر خلاف نظر استادش به قراردادی بودن زبان اعتقاد دارد . به اعتقاد وی ، واقعیت ها از پدیده های مختلفی تشکیل شده اند و میان صورت و ماده اتحاد وجود دارد . از نظر ارسطو ،

واژه‌ها مستقیماً به چیزی اشاره ندارند. همچنین بر این نکته تأکید می‌کند که نوشتار بیانگر گفتار است و گفتار، نمایان‌گر تأثیرات نهفته در روح است و این تأثیرات، تصویرهای برگرفته از جهان خارج اند.

۲-۱-۱- رواقیان

رواقیان، گروهی از فیلسوفان پیرو آرای زنون کیتیونی هستند. زنون پیرو ارسطو است و به قراردادی بودن زبان اعتقاد دارد. آن‌ها در زمینه‌های آواشناسی، ریشه‌شناسی و برخی مسائل فلسفی نظیر صورت و معنی به بررسی می‌پردازند. اما سهم عمده‌ی آن‌ها در زمینه‌ی دستور زبان است. آن‌ها بر تعداد انواع واژه افزوده‌اند، همچنین برای مقولات دستوری موجود، تعریف‌های دقیق‌تری ارائه کرده، تعداد مقولات دستوری را نیز افزایش داده‌اند. به عبارتی هم صرف و هم نحو را گسترده کرده‌اند.

۲-۱-۲- شاخه‌های زبان‌شناسی در یونان

زبان‌شناسی در یونان در سه بخش ریشه‌شناسی، آواشناسی و صرف و نحو بررسی می‌شود.

ریشه‌شناسی: این بخش، از مسائل مربوط به منشأ زبان و بحث‌های طبیعی‌ان و قراردادیان آغاز شد اما نتایج دقیقی درباره‌ی تحول زبان به دست نیامد. آن‌ها صورت یک واژه را تا صورت‌های دیگر دنبال می‌کردند تا بتوانند معانی واژه‌ها را بدست آورند.

آواشناسی: طبقه‌بندی‌هایی برای آواهای گفتار در نظر گرفتند که همگی بر اساس ملاحظات تولیدی استوار بود. مفهوم هجا را نیز مطرح کردند و از آن به عنوان واحدی برای توصیف‌های واجی استفاده کردند. از نظر آن‌ها گفتار بر اثر هوای بازدم و به وسیله اندام‌های تولیدی، صورت می‌گیرد. در این زمینه نیز تنها زبان یونانی مورد مطالعه واقع شد و چارچوب توصیف‌های آوایی، الفبای یونانی بود.

افلاطون واج‌های زنجیری را - در زبان یونانی - طبقه‌بندی کرده و واژه‌ها را در یک طبقه و همخوان‌ها را در طبقه‌ای دیگر قرار داده است. همچنین وی مبحث تکیه را برای واژه‌هایی که واج‌های آن‌ها یکی

هستند، مطرح می کند. او واژه ی دی فیلوس را که به معنی « حیب خدا » است، با واژه ی دی فیلوس که اسم خاص است مقایسه کرده و اختلاف آن ها را در کیفیت زیر و بمی می داند.

رواقیان، آواشناسی را گسترش داده و بررسی آواهای گفتار را از سایر بررسی های زبان شناختی متمایز نگاه داشته اند. رواقیان عقیده دارند که هر حرفی سه جنبه ی متمایز دارد. یکی ارزش آوایی، مثلاً ارزش [θ] و دیگر شکل نوشتاری، مثلاً شکل θ. و سوم نامی که بر این حرف قرار داده شده است.

این ویژگی ها در سراسر دوران باستان مورد توجه بود. همچنین آن ها با بررسی زبان یونانی متوجه شدند که میان انواع توالی های آوایی تمایز وجود دارد. ۱- توالی های آوایی بالفعل در یک زبان وجود دارند و اجزاء با معنی سخن را در آن زبان تشکیل می دهند. ۲- توالی هایی که بالقوه می توانند در یک زبان پدید آیند ولی عملاً در زبان پدید نیامده اند. ۳- توالی های آوایی که اصلاً نمی توانند در یک زبان پدید آیند، چون وجودشان در چارچوب واج شناسی آن زبان به کلی ناممکن است.

۲-۱-۳- صرف و نحو

یونانی ها و همین طور رومی ها، بهترین آثار خود را در زمینه ی صرف و نحو پدید آورده اند. در آن زمان نظریه ی تکواژ وجود نداشت و واژه، واحد اصلی بررسی های صرفی بود. همان طور که واج شناسی یونانی بر تلفظ حروف موجود در الفبای آن زمان استوار بود، صرف و نحو نیز بر پایه ی صورت نوشتاری آن زمان بنا شده بود. منظور از صورت نوشتاری، آثار مکتوب نویسندگان پیشین به زبان یونانی بود.

از نظر آن ها، هر صرف و نحوی که بر پایه ی واژه باشد، سه مرحله ی تحلیل دارد: اول مرحله ی باز شناسی واژه به عنوان واقعیت زبان شناختی مستقلی که می توان آن را به تنهایی بررسی نمود.

دوم، مرحله ی تشخیص و تعیین طبقات واژه یا انواع کلمات.

سوم مرحله ی کشف و توصیف مقولات دستوری.